

*Lechner Ödön
Földtani Intézete
Budapest*

NEMES Márta

*The Building of
the Hungarian
Geological Institute
by Ödön Lechner*

Az első földtani intézetet Európában Angliában állították fel 1835-ben, mely fontos szerepet játszott az angol szén és fémbányászat fellendülésében. A második ilyen intézményt 1849-ben Ausztriában szervezték meg: K.u.K. Geologische Reichsanstalt, majd Poroszországban, Francia- és Olaszországban hoztak létre hasonló szervezeteket.

Magyarországon 1869-ben alakult meg a Magyar Királyi Földtani Intézet Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter pártfogása alatt. Gyűjteménye és helyiségei először a Magyar Nemzeti Múzeumban, majd 1870-ben az Arany János utca 20. számú házban bérelt helyiségben voltak. 1872 és 1887 között a Múzeum utca 9. szám alatti Zichy-féle házban működött, ahonnan a Földművelésügyi Minisztérium palotájába költözött (1).

Negyedszázados hányattatás után, 1895-ben vált reálissá az önálló székház építésének gondolata, amelynek alapját Semsey Andor (1833–1923) természettudósnak, a földtan mecénásának nemes gesztussal tett adománya (100.000 Korona) és a székesfőváros által ingyen adományozott telek képezte. A főváros a telek felhasználásával kapcsolatban az alábbi fontosabb kikötéseket tette:

The first geological institute in Europe was established in 1835 in England and played a significant role in the boom of British coal and metal ore mining. The second one opened in 1849 in Austria and later further similar institutions were set up in Prussia, France and Italy.

The Royal Hungarian Geological Institute was founded in 1869 with the patronage of István Gorove minister of agriculture. The institute and its collections were housed first in the National Museum of Hungary, and from 1870 rooms were rented in number 20, Arany János-Street. Between 1872–1887 the institute operated in the Zichy-House under number 9, Múzeum-Street, and from there it moved to the Palace of the Ministry of Agriculture.

After a quarter of a century of moving around, in 1895 the idea of a separate building became realistic, because of a generous donation of 100,000 Kronas by Andor Semsey (1833–1923) a mineralogist, and land donated by the capital city for the building. The capital set the following important conditions regarding the utilisation of the land:

1. it can only be used for building a Geological Institute,
2. the institute is obliged to have the building completed within three years
3. access to the collections of the museum would be free to the public

1. csak a Földtani Intézet számára használható fel,

2. az Intézet a székházát három éven belül köteles felépíttetni,

3. a múzeumi gyűjtemények látogatása díjtalan legyen,

4. a kiállítás anyagáról népszerűsítő katalógus készüljön,

5. az intézmény feladata, hogy az iskolákat az oktatáshoz szükséges kőzetanyag-gal ellássa,

6. az adókat és közterheket az állami kincstár az intézménytől átvállalja.

Az építés előzményei

A mai Zuglói területén a Városliget és a Kerepesi út között, 1873 előtt városi haszonbérleti földek, távolabb rétek húzódtak. Az első villák a 19. században kezdtek megjelenni a Hermina út és az Ajtói Dürer sor elején.

A Stefánia út létesítését Pest, Buda és Óbuda egyesítését követően határozták el, amikor a külterkek rendezése nagyobb lendületet vett. Útvonala, mely a meglévő Városligetet a mai Népstadion helyére tervezett új városligettel kötötte össze, Halácsy Sándor 1873-ban készült tervén (2) látható. A terület fokozatos beépítésével az újabb és újabb házak telkeit, a mai módszerrel egyezően, tört számokkal jelölték (3). A székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1850/1896—VI. számú előterjesztése eredetileg a II. kerületi Klemm-féle telket választotta ki a Földtani Intézet céljára

4. an information catalogue had to be prepared about the exhibition material,
5. it would be the task of the institute to supply schools with mineral samples,
6. the state treasury undertakes taxes and other public contributions for the institute.

Preliminaries of the construction

Before 1873 the area between the Town Park and Kerepesi-Street were leasehold lands and further away meadows. The first villas started to appear in the 19th century at the beginning of Hermina-Street and Ajtósi Dürer-Alley. The establishment of Stefánia-Street occurred after the unification of Pest, Buda and Óbuda when the development of the outskirts started at a higher speed. Sándor Halácsy, surveyor, drafted plans for the street in 1873, where the route of Stefánia is shown connecting the existing Town Park with the new one, planned on the area where the National Stadium today is. Building up gradually, the land for further and further houses was marked by fraction numbers, just like the method used today. Originally the Klemm's land in district II. had been chosen for the Geological Institute by proposal number 1850/1896—VI of the municipal board. Later this site was considered more suitable for building the Statistical Office and therefore another piece of land (measuring 2,000 square fathom) had to be found for the Geological Institute and Museum. A site numbered 2—4, Stefánia-Street was then chosen. The competition plans were already done for this piece of land.

(4). Később ezt a helyet alkalmasabbnak ítélték a Statisztikai Hivatal felépítésére, s a Földtani Intézet és Múzeum számára új, szintén 2.000 négyszögöl nagyságú telket kerestek. Így esett a választás a Stefánia út, akkor 2—4. számú parcellájára (5). A pályázatot már erre a telekre írták ki. Megjegyezzük, hogy 1929 körül a telek hátsó határvonalát dél felé kitolták, s ezzel 7.193 négyzetméteres területe 7.759 négyzetméter lett (6). Az 1882 és 1883 között zajlott vita során a Szabó József köz lezárásával felszabadult területen a Népstadion és a Földtani Intézet osztozott. Ezzel telke újabb 561 négyzetméterrel lett nagyobb.

A pályázat

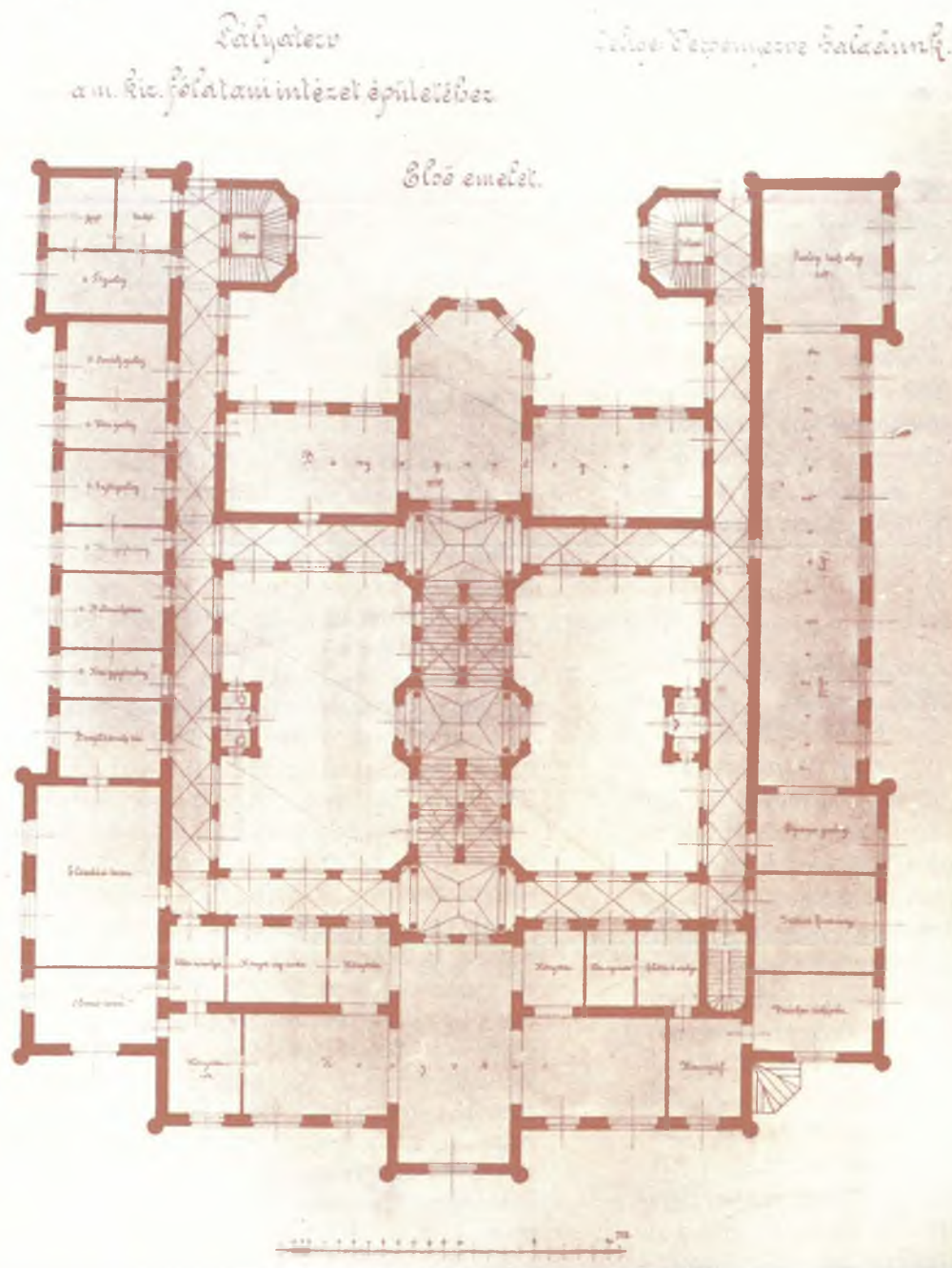
Az intézmény székházának terveit verseny útján kívánták beszerezni. A pályázatot 1896. november 1-i határidővel tették közzé. A megadott napig tizennégy munka érkezett, amelyeket a fölmívelésügyi miniszter elbírálásra a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletnek küldött át. A kiírás követelményei között említésre méltó, hogy a telekhatártól 5, illetve 3 méterre elhelyezett, szabadonálló épületet úgy kellett megtervezni, hogy befejezett egész legyen, de későbbiekben 2.000 négyzetméternyi-vel legyen bővíthető. A bírálati jegyzőkönyv nem oldja fel a jeligéket (7). Az első díjat, a koncepció tisztasága és a bővíthetőség kvalitatív megoldása miatt, a XIV. számú pályamű, a „Versenyezve haladunk” jelige kapta. A második díjas a II. számú terv, a „Glóbus” lett, monumentális

Around 1929 the site was extended by stretching its border further towards the South, expanding the land available from 7,193 square meters to 7,759 square meters. As a result of a debate between 1881 and 1883 the National Stadium and the Geological Institute shared land that became free with the closing of the Szabó József-Passage. This added a further 561 square meters to the institute's ground.

The competition

The intention was to obtain the plans for the institute's building by means of a competition, which was publicised with a 1. November 1896 deadline. Fourteen entries arrived by this time. They were sent by the minister of agriculture to the Association of Hungarian Engineers and Architects for assessment. The competition documents contained the following important conditions: a free standing building had to be designed, placing it 5 and 3 meters from the land borders, so that it formed a complete unit, but in a way that it could be extended by a further 2,000 square meters.

The project numbered XIV, coded "Processing by competing" was awarded the first prize, because of its clear concept and the qualitative method for allowing future extension. Second prize winner was project numbered II, "Globus" for its monumental exterior and low costs. The third prize went to „Petrus", even though it did not give a satisfying solution for the future extension. The minutes of the jury were published on 11 January 1897 bearing the signatures of Ignác Alpár, Kamill Fittler,

Lechner pályázati tervének
I. emeleti alaprajza, 1896

Lechner's competition design:
first floor-plan, 1896

megjelenéséért és alacsony költségéért. A harmadik díjat a „Petrus” jelige kapta, noha az épület bővítésének megoldása kívánnivalót hagy maga után. A bíráló bizottság 1897. január 11-én közzétett jegyzőkönyvét Alpár Ignác, Fittler Kamill, Jakabffy Ferenc, Kiss István és Pecz Samu szignálták.

Az első díjas terv, Lechner Ödön műve, az Intézet gyűjteményében ránk maradt, s így számos adattal szolgál, főleg a kiviteli terv és a megvalósult állapot ismeretében.

A Földtani Intézet tervezése időben a kőbányai Szent László plébánia-templom és az Iparművészeti Múzeum befejezésének időpontjára esett (8). E két nagy budapesti középület az, amelyen Lechner már nemcsak az új anyagokat alkalmazta merészen (mint például az 1888/89-ben épült Váci utcai Thonet-házon az acélvázat és a majolika burkolatot), hanem a kísérletei középpontjában álló új formanyelvet is.

A Szent László templom megbízói igény alapján ugyan hagyományos szerkezettel épült, de az architektúra részleteinek megfogalmazásában, külsőn és belsőben egyaránt, Lechner új, egyéni formákkal próbálkozott. Az Iparművészeti Múzeum épülete az a fordulópont munkásságában, amelyben nemcsak acélszerkezetet alkalmazott, de azt kendőzetlenül be is mutatta a nagy kiállítási csarnok enteriőrjében. A főhomlokzati középrizalit felépítése pedig (egészen a nagy kiállítási csarnokig) szegecsel acél váz, többszintes térbeli keret, a szerkezet belseje felé konzolosan álló tartókkal, melyek az előcsarnok opei-

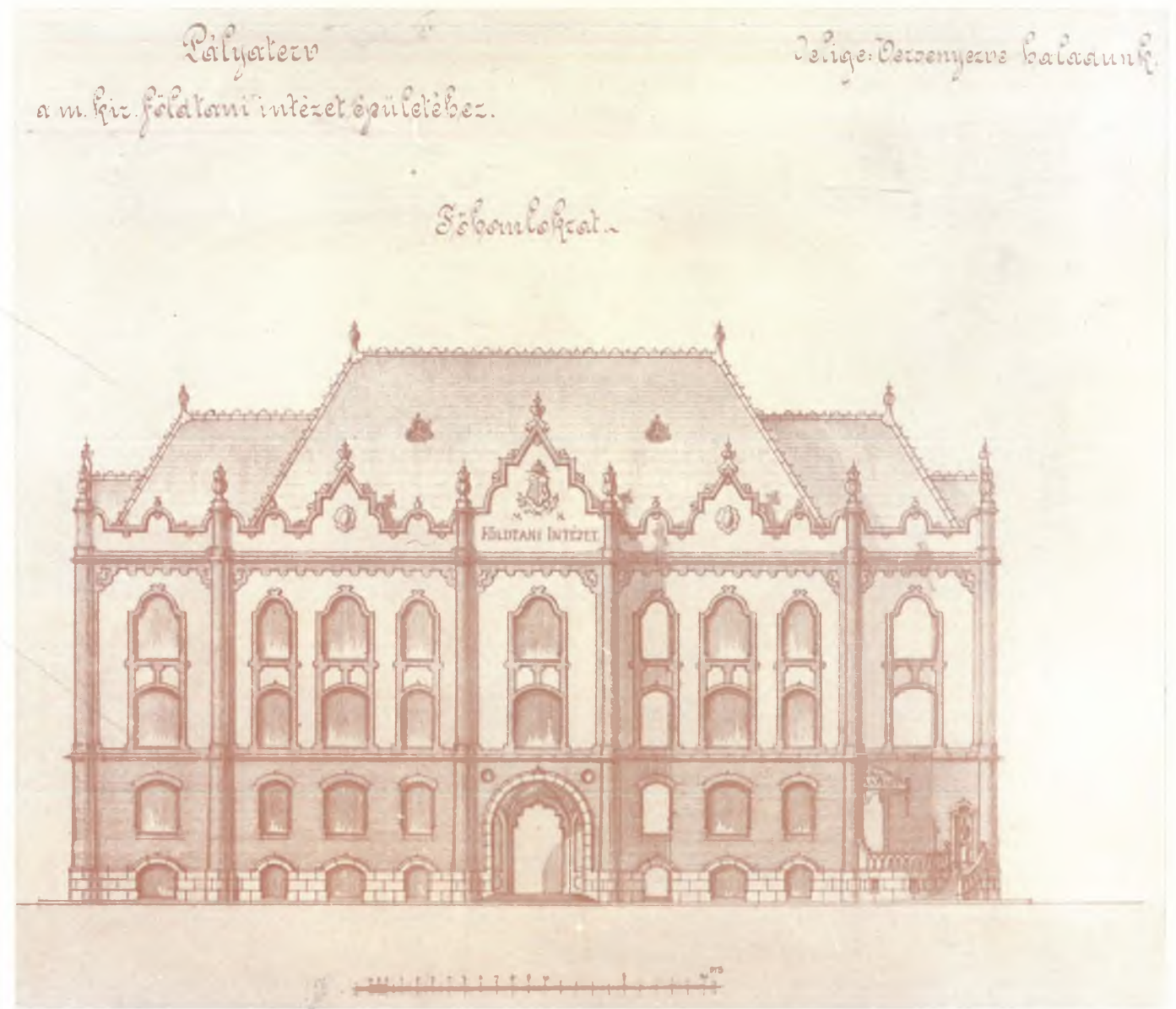

Ferenc Jakabffy, István Kiss and Samu Pecz.

The first prize winner was the entry of Ödön Lechner which has remained in the archives of the institute, providing a significant source of information, especially in relation to our knowledge of the detail drawings and the realisation of them.

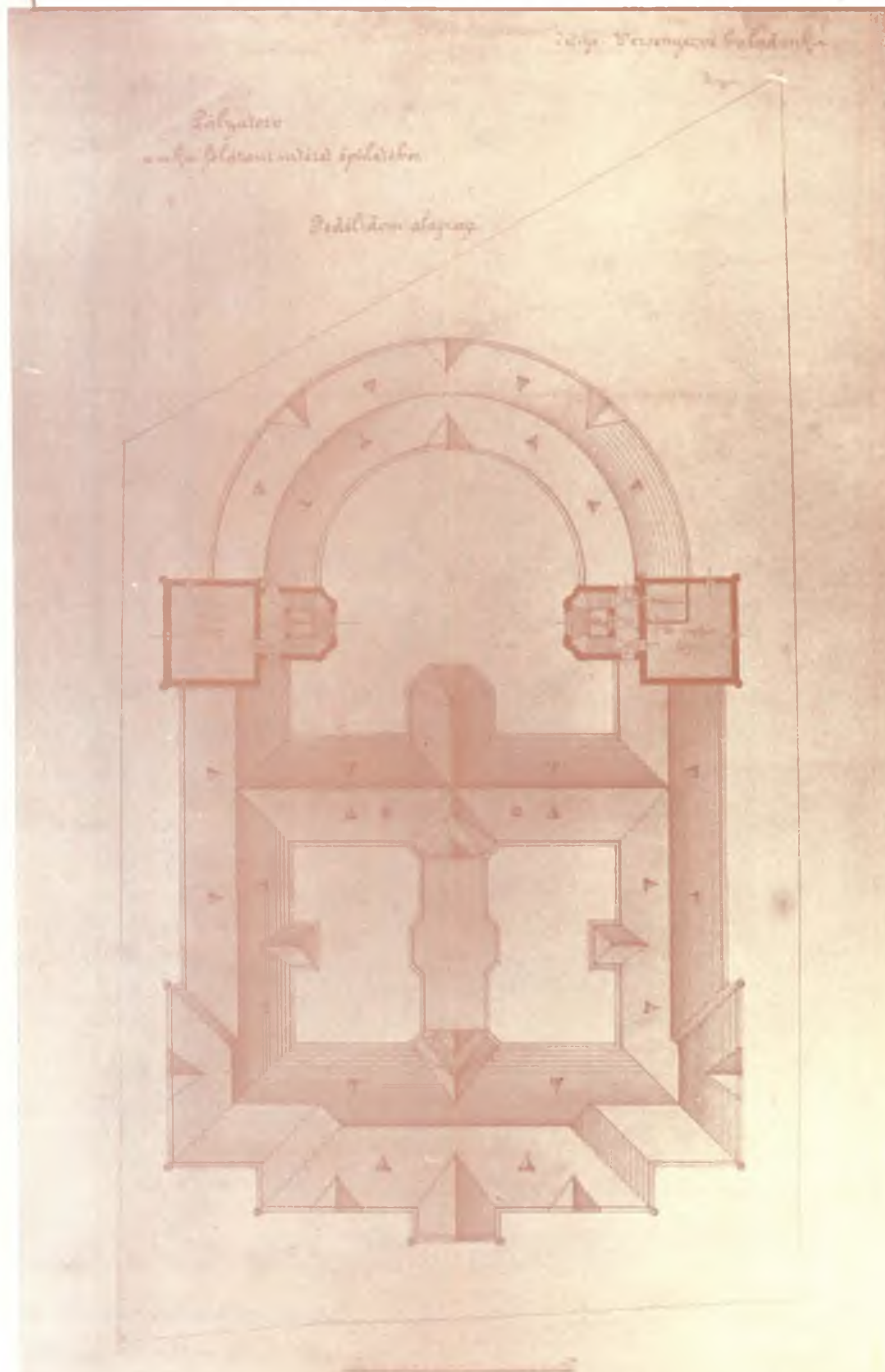
Lechner drafted the plans for the Geological Institute parallel to the completion of the St. Ladislaus Roman Catholic Parish Church in Kőbánya, Budapest and the Hungarian Museum of Applied Arts also in Budapest. On these two great public buildings of Budapest Lechner not only bravely used new materials as on the Thonet-House in Váci-Street, built in 1888/89 in which he used steel framework covered with finely fashioned and brightly glazed ceramic elements, but he also applied the new "form language", a characteristically "Hungarian style", around which his experiments were centred.

The St. Ladislaus Church was built with a traditional structure, as was required, but in formulating the details of the architecture Lechner attempted to use new, individual forms. The Museum of Applied Arts represents a turning point in the development of his art, for here he used steel work and left it uncovered on the interior of the roof in the exhibition hall. The centerpiece of the main facade extends as far as the main exhibition hall and has a riveted steel stereoscopic frame with cantilevers towards the centre of the structure, which carry the skirting beams of the opeions (skylight) in the vestibule. The steel structure in the vestibule is covered by stucco sculptures and the exterior fa-

Lechner pályázati tervének főhomlokzata, 1896

Lechner's competition design: main facade, 1896

Lechner pályázati tervének
bővítési javaslata, 1896

Lechner's competition desi
extension proposal, 1896

onjának szegélyét tartják. Az acélvázat a belső térben stukkó, a külsőben majolika ornamentika borítja, amelynek formálása a történelmi stílusoktól merőben különbözik, mintegy jelezve, hogy a szerkezet sem hagyományos már.

E merész kísérlet és — mondjuk ki bátran, hogy — pozitív eredmény után feltűnően visszafogott a Földtani Intézet pályázatára benyújtott homlokzati terv. Lechner méltatói sosem említették, hogy különösebb diplomáciai érzéke lett volna. Inkább konok kitartása volt szembetűnő, amellyel célja felé haladt. Itt mégis észre kell vennünk azt a fordulatot, amely az első díj, és vele a kiviteli megbízás elnyerése után bekövetkezett. Nehéz elhinni ugyanis, hogy nem volt némi számítás a pályaterv egyszerű megfogalmazásában. Az épület rendeltetése és az Iparművészeti Múzeumot ért kritika („a cigánycsászár palotája”) is arra készítethette Lechnert, hogy visszafogottabban fogalmazzon. A kiviteli terv rajzolásának idején merészen tette meg a következő lépést a lechneri építészet kiteljesítéséhez.

A végleges terven a középrizalit hangsúlyosabban előreugrik. A rizalitot lezáró szélső termeknek oldalról is közvetlen megvilágítást adott, így a két traktust egyesítve, a főfalakat haránt irányba állította. Az épület alaprajzán is egyszerűsített, az oldalhomlokzatok rizalitos tagolásától elállt, csupán a Stefánia úti szárny szélességét jelezte az első travé erősebb hangsúlyozásával. A grandiózus lépcsőrendszer helyett a főtengelybe egy fő- és

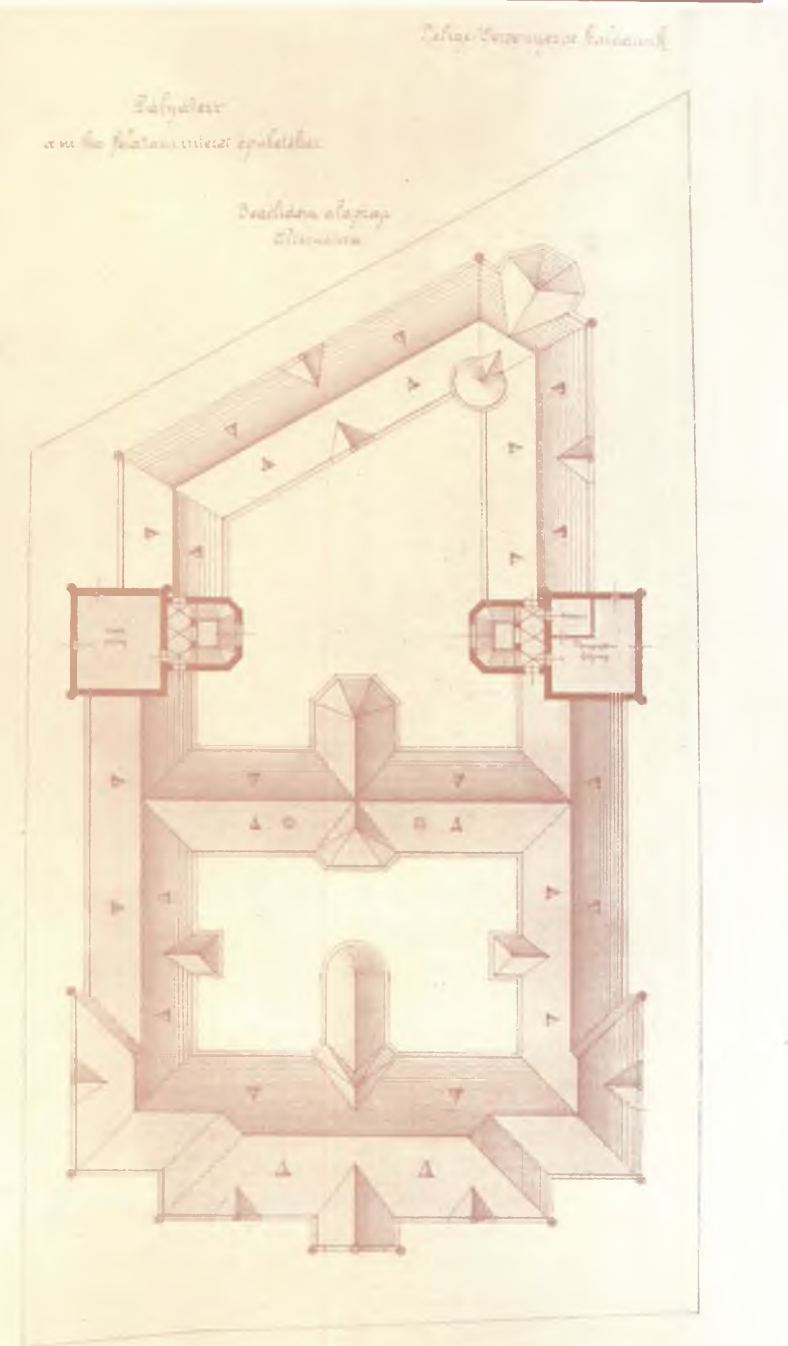

cade by glazed ceramic elements with coloured Hungarian folk art ornaments. This architectural design is very different from any historical style, thus also indicating that the structure was not designed in a traditional manner either.

After this brave experiment — and we may state — good result, the facade designed for the competition on the Geological Institute and Museum seem surprisingly reserved. The supporters of Lechner have never mentioned that he had much of a diplomatic sense. Rather his stubborn perseverance in approaching his goal was obvious, breaking with all historical styles and creating a new special “Hungarian” one for new steel and reinforced concrete structures.

Still we have to notice the change that occurred after he had won the first prize and with that the commission for the construction. It is rather naive to believe that behind the simple formulation of the competition entry did not stand some deliberate calculations. The criticism of the Museum of Applied Arts as “the Palace of the Gypsy King” as well as the purpose of the Geological Institute too, might have induced him to draft in a more modest style. In the drafts of the execution-drawings he bravely moved a step further ahead towards accomplishing the “Lechnerian” architecture.

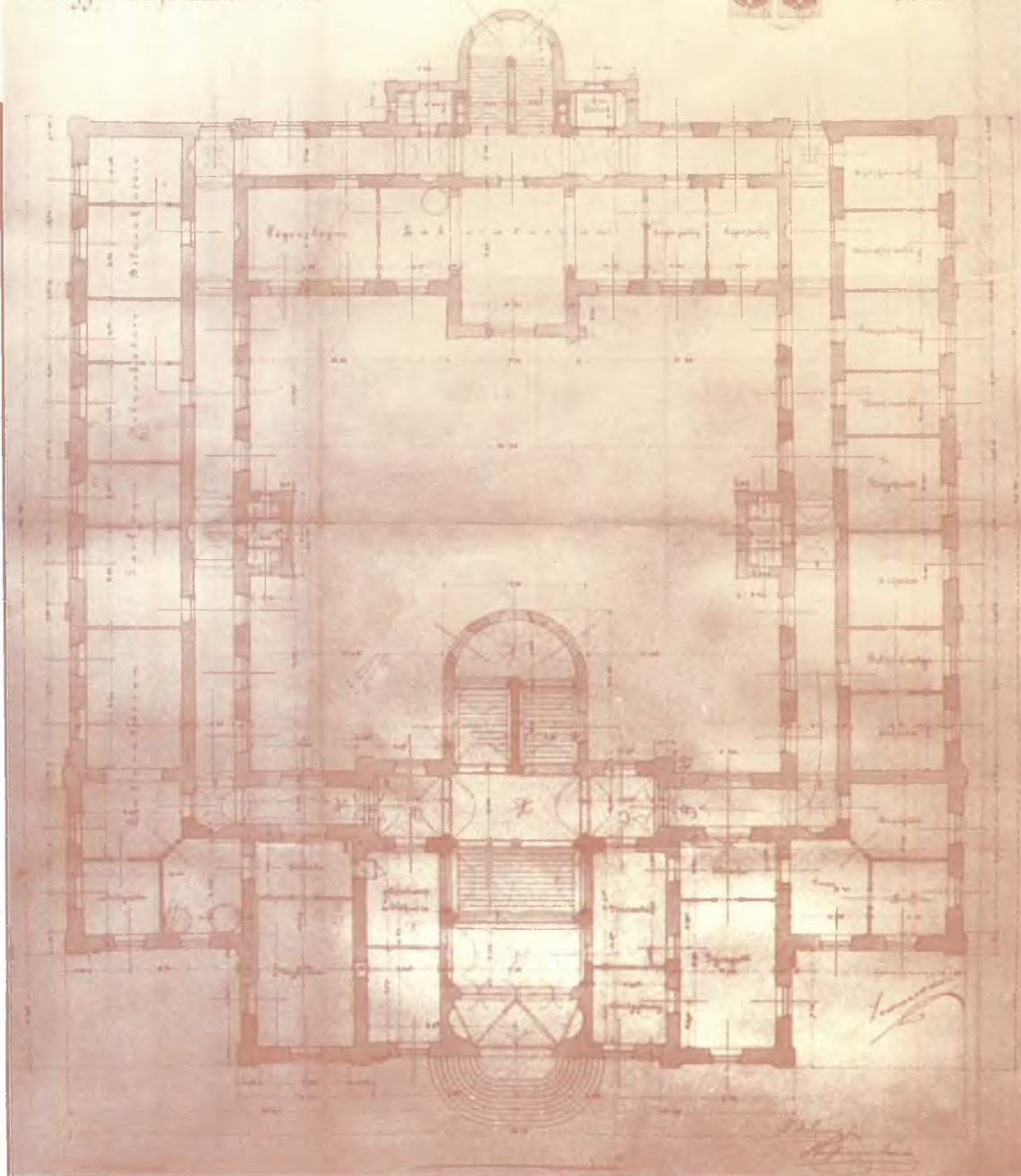
On the final plan the centerpiece on the main facade is advanced more emphatically. He allowed the side halls at the edge of the centerpiece to direct light from the sides, and with uniting the lengths of floors he situated the supporting walls in a transverse direction. He simplified the

Lechner pályázati tervének
bővítési változata, 1896
Lechner's competition design:
version for the extension, 1896

Magyar Ric. földtani intézet.

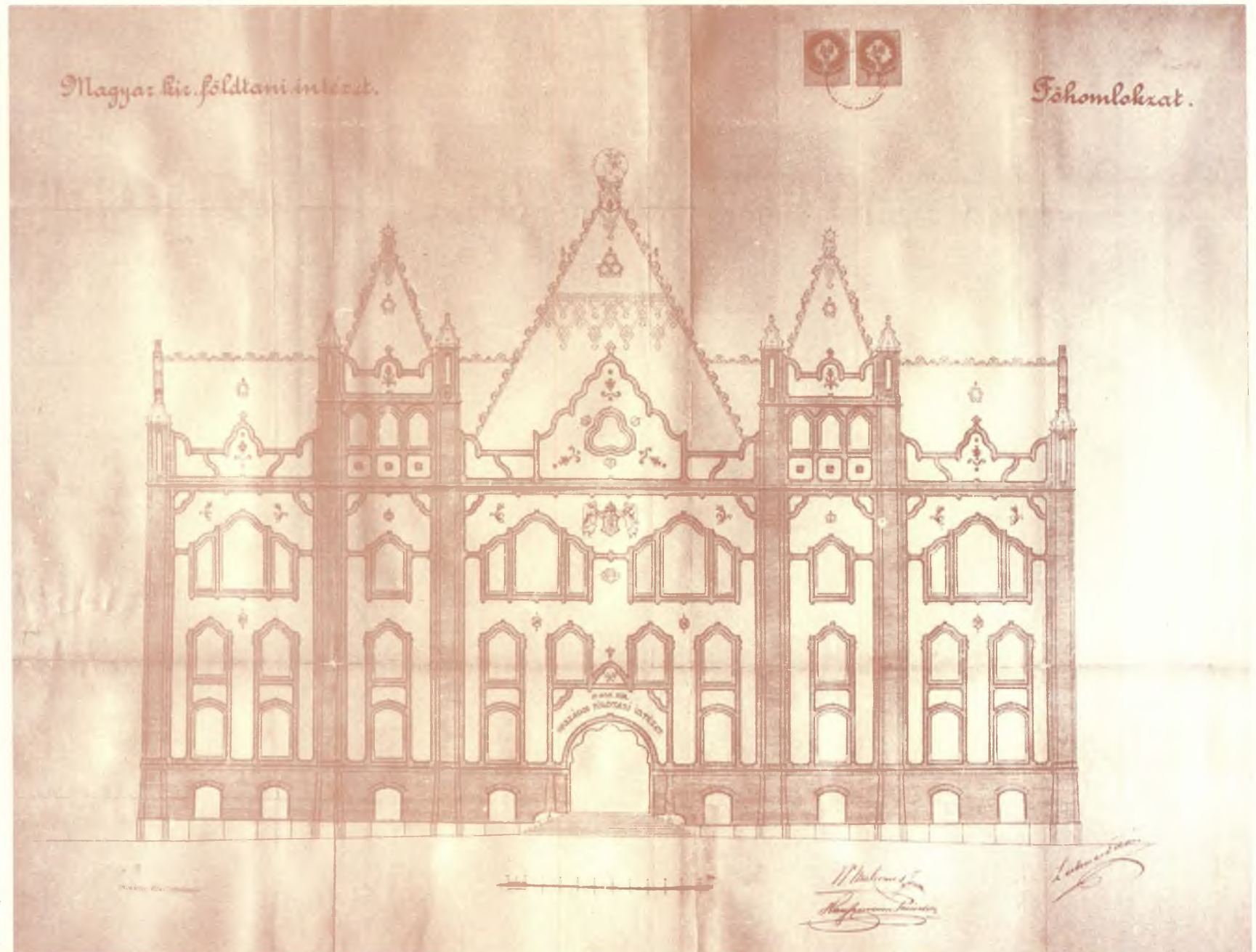
Földszint.

Lechner kiviteli tervének földszinti alaprajza, 1897

Lechner's execution drawing: ground floor-plan, 1897

Lechner kiviteli tervének
főhomlokzata, 1897

Lechner's executions drawing:
main facade, 1897

A főhomlokzati címer terve a Zsolnay mintakönyvből

The country arms draft for the main facade from the Zsolnay pattern-book

egy melléklépcsőház épült az utcai, illetve a hátsó keresztszárnyba. Ez utóbbi egyúttal a majdani bővítéssel készülő új szárnyakat is kiszolgálta volna.

Az alaprajz egyszerűsítésével felszabaduló anyagi forrásokat Lechner minden erejével a homlokzat igényes kikészésére fordította. Az épület vízszintes tagolását megváltoztatta. A korábban lábazatként kezelt alagsort és földszintet különválasztotta. A mésző lábazatot az alagsori szegmentíves ablakoknak csak a könyöklőpárkányaig vitte fel a vállpárkány helyett. A téglaburkolatot pedig csak a földszinti, és nem az első emeleti ablakok könyöklőpárkányaig. A földszinti és első emeleti nyílásokat függőlegesen fogta össze, a második emelet ablakait háromosztásúvá szélesítette. Így az egész épület magasbatörőbb, karcsúbb lett, amelyet a főhomlokzati középrizalitot közrefogó manzárdszinti toronyfelépítmények is hangsúlyoznak.

Ezek a változtatások a belső funkciók tisztább elhatárolásának következményei is. A pályaműben a kiállító tereket nem egyetlen szintre csoportosította, a kiviteli terven viszont a második emeletet teljes egészében a múzeum tölti ki. Ezt jelzik a második emeleti hatalmas, hármas osztású ablakok valamennyi homlokzaton.

A pályázati homlokzatterv szerény, szinte visszahúzódozó megjelenéséhez képest a kiviteli terv középrizalitjának hatalmas középső, és kisebb szélső gúlasisakjai vonják magukra a figyelmet. Lenyűgöző hatásukat a mázas cserépből rakott mintás tetőhéjalás fokozza.

ground plans, too, by dropping the idea of articulating the side facades by end-pieces. He only indicated the width of the Stefánia-Street wing by pointing the first side-axis. Instead of a grandiose stairway system, a main and a back stairway were built into the main axis of the street- and cross-wings. The latter would serve the planned extension of the building as well.

The financial resources thus freed by simplifying the ground-plans, Lechner used for developing the facade to a high standard. He divided the basement and ground floor, which were previously both part of the plinth. He extended the limestone base only up to the ledge of the basement's segment-arched windows, instead of taking it up to the springing line. He took the brick surface as far as the ground floor window-sill, instead of extending it to ones on the first floor. The ground and first floor apertures are vertically bound, and Lechner widened the windows on the second floor to three wings. With these changes the building looks more graceful and more striking, which is emphasised by the "bastions" as well, that enclose the centerpiece on the attic level.

These changes resulted from a clearer division of the inner functions as well. In the competition entry he did not group the exhibition halls on one floor, while on the final version the whole of the second floor is occupied by the museum. The huge three-winged windows of the second floor on every facade indicate this function well. Compared to the modest, rather reserved exterior facade drafts in the competition entry, the final drawings' huge middle and smaller side pyramidons of the center-

*Az udvori homlokzati Lechner-címer
terve a Zsolnay mintakönyvből*

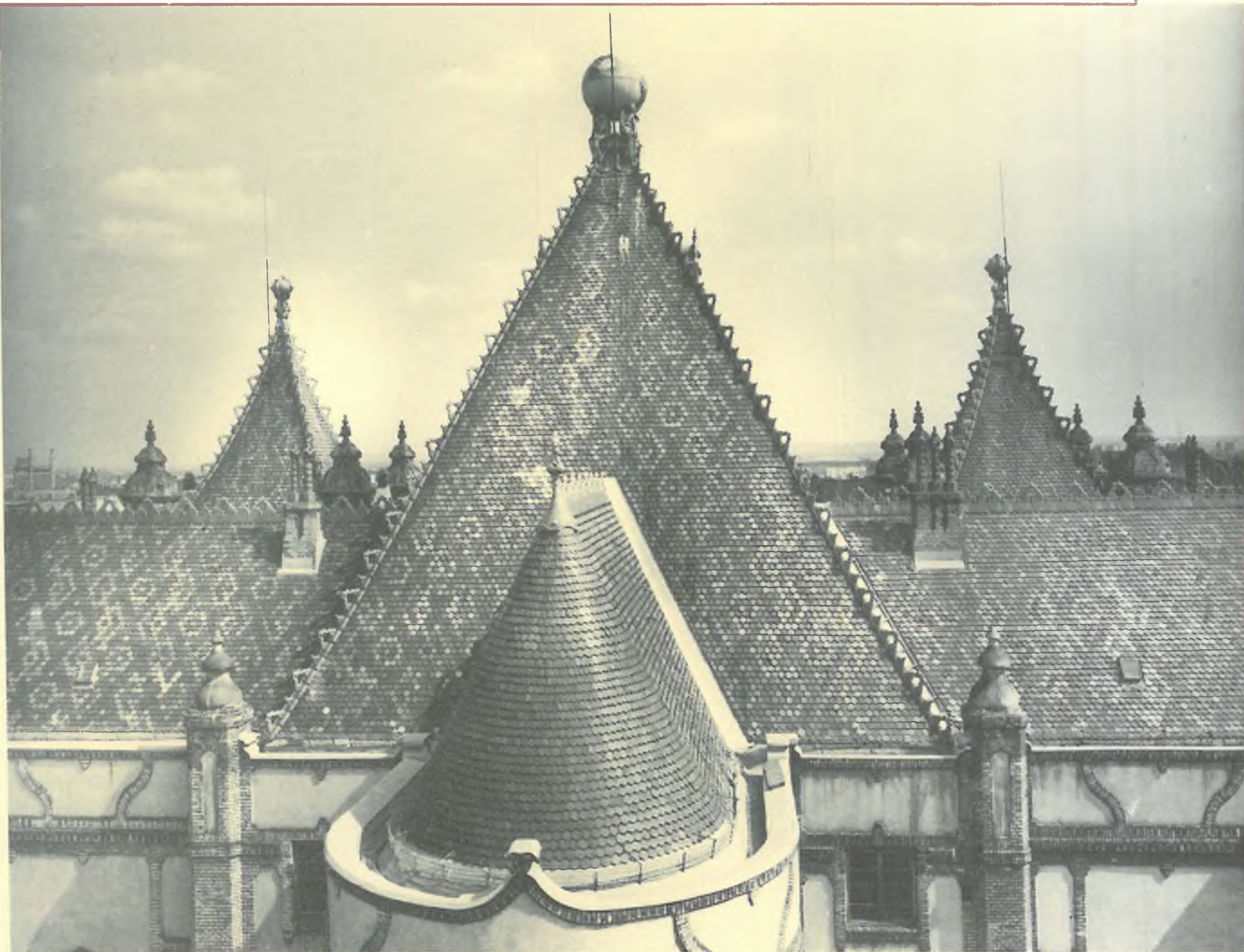
*The Lechner arms plan for the yard-
facade, from the Zsolnay pattern-book*

A főhomlokzat a századfordulón
The main facade in the 1900s

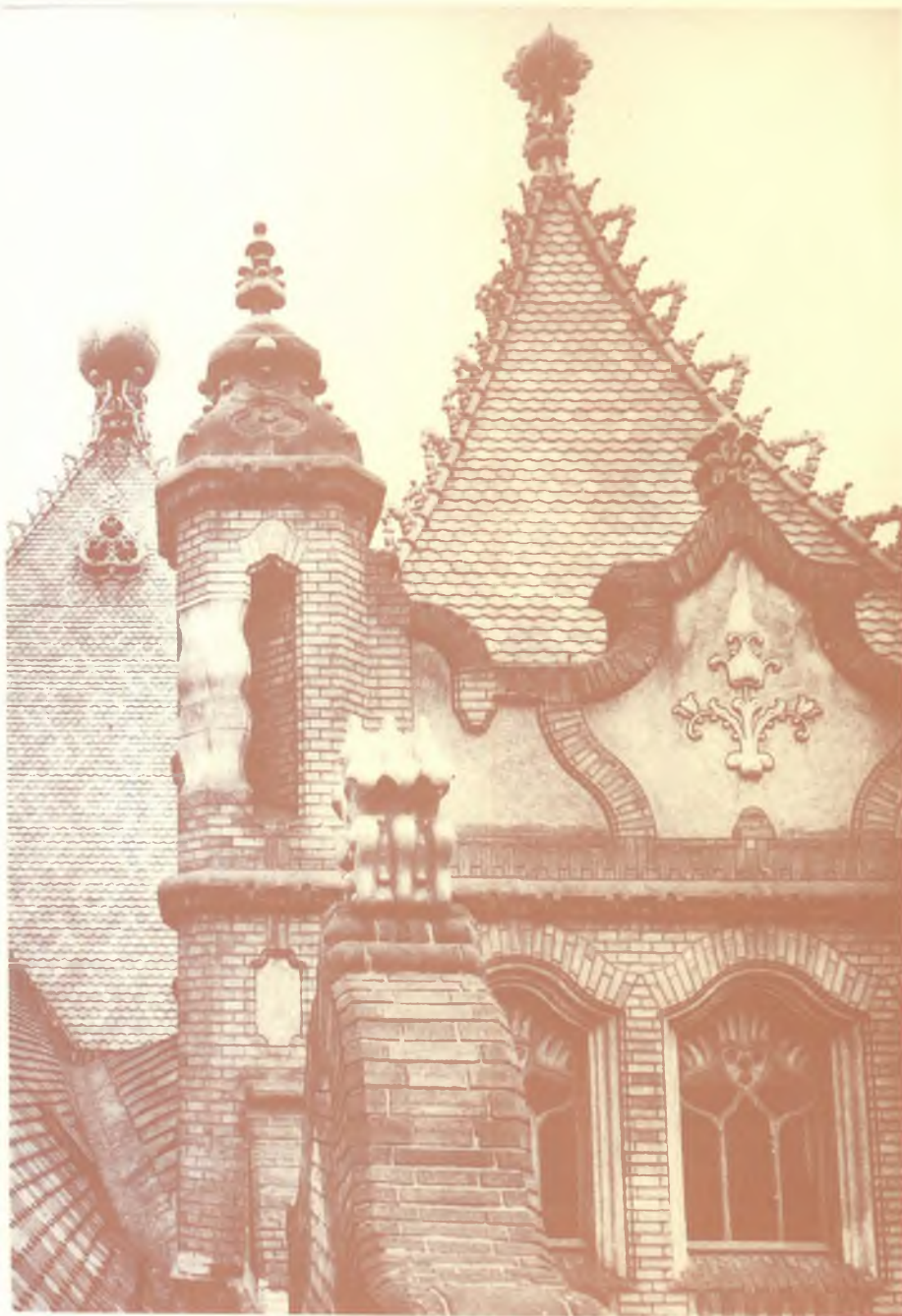

Tetőrészlet, 1984

Detail of the roof, 1984

A főhomlokzat részlete, 1904

Detail of the main facade, 1904

Az építés

A kiviteli munkákat még 1887-ben megkezdtek (9), és 1899-ben a teherfelvonó szerelésével fejezték be (10). Az építésvezető Hauszmann Sándor volt, aki a megvalósulás során érvényre juttatta a mester alapkoncepcióját, néhány apróbb részletet tekintve azonban — minden bizonnyal Lechner utasítására — eltért a kiviteli terven rögzített formától. Ilyennek tekinthető a hullámos ívezetek oszlopainak „kanellúras-szegecselt” kialakítása, szemben a metszeten látható bábos formával, vagy a főlépcsőház második emeletre érkező karjának hullámzó fedköves, tömör mellvédje, a metszeten feltüntetett áttört korláttal szemben. A lépcsőházi faltagolásban, díszítésben is eltérés mutatkozik. Az átadás utáni állapotot néhány fotón Weinwurm Antal felvételei őrizték meg (11), amelyek annyira frissen a beköltözés után készültek, hogy némelyik teremben még a világító testek sem voltak felszerelve. Böckh-Szontagh könyve részletesen ismerteti az épületet. Adatai szerint a beépített terület 2165 m^2 , az udvar 800 m^2 . Magassága 42,25 méter. Pincét, alagsort, magasföldszintet és két emeletet foglal magába. A kapu feletti homlokzatmezőt az ország címere díszítette, amely ultramarinkék mázas majolikából készült, akár az épület homlokzatának többi dísz. Az épület színvilágát kétféle árnyalatú kék, az asztalosmunkák világos, szürkés (poroszkék) és a majolikadíszek ultramarinkék harmóniája uralja. Az ablakok és az ajtók faragását

piece, draw our attention. Their stunning effect even more emphasised by the roof covering, that used glazed tiles in coloured patterns.

The construction

The construction started in 1897 and finished in 1899 with the installation of the goods lift. The builder was Sándor Hauszmann. He enforced the basic concept of the master, but diverged from the forms of the construction plans in some details, very likely on the instructions of Lechner. Such changes were the “riveted” cannelure columns supporting the “waved” arches in the forehall, instead of the balustrade design on the original plans. Another example is the main stairway arriving on the second floor, the railings of which were given a solid balustrade with a wave coping, instead of the fretwork railing indicated on the plans. There were differences in the moulding and decoration of the walls in the stairway as well.

After the inauguration the building was photographed by Antal Weinwurm. These pictures were taken very soon after the occupation, for in some of the rooms the lighting system were not yet installed. The book by Böckh-Szontagh describes the building in detail. According to the data, the built up area is 2,165 square meters, the yard 800 square metres. The building is 42.25 metres high. It is comprised of a cellar, a basement, a higher ground floor and two floors above. The frontispiece over the port was decorated with the arms of the country, in ultramarine blue glazed majolica, like the other ornaments on the facade. The colour range of the building is

Az udvari homlokzat részlete, 1904

Detail of the yard-facade, 1904

Egykori kiállító tér a második emeleten, 1899 k.

Former exhibition hall on the second floor, round 1899

törtfehér „sujtásos” ornamentika díszítette. Az összes tagozat a külső homlokzaton sárga téglából formált, az udvaron pedig fehér mázas burkoló téglával kombinált.

Az alapozás szilárdan fekvő, egyenletes szemű alluviális homokra készült. Az épület legmélyebb pontja a főlépcső alatti, földrengéseket megfigyelő helyiség (-5,5 m). A hátsó szárny pinceszintjén az alacsony nyomású, 31.000 léghőméterre tervezett központi gőzfűtés helyiségei, a szénraktár, a lakatos műhely és a felvonó gépház kapott helyet.

Az alagsorban személyzeti lakások (kapus, gépész, laboráns, házmester és szolgál), laboratóriumok, a csiszoló, a nyomda, műhelyek, raktárak és a mosókonyha foglalt helyet. Az utcai szárnyból ajtó vezet a belső udvarra, vele szemben az udvari kereszt szárny kapualján keresztül a hátsó udvarba jutni.

A földszinti előcsarnokba a főbejárati külső, elliptikus lépcsőn és a szélfogón keresztül érkezünk, majd tarka siklósi márvány lépcsőkar visz tovább az igazgatósági helyiségekbe, az északi oldalszárny szertáraiba, raktáraiba. A hátsó (nyugati) szárnyban az agrogeológiai osztály, a déliben pedig a geológusok laboratóriumai voltak.

Az első emeleten az utcai szárny közép-izalítójában az akkor 16.000 kötetet és 4.000 térképet magába foglaló könyvtár húzódott. Hozzá előadóterem, olvasó és ruhatár kapcsolódott. Az oldalszárnyakban a geológusok kutatószobái, a hátsóban a felügyelő geológus lakása kapott helyet.

A második emelet 1.470 négyzetméterét

characterised by the harmony of two shades of blue: the light, grayish (Prussian) blue of the joinery and the ultramarine-blue of the glazed ceramic elements. The carvings on doors and windows were decorated by white "braided" ornaments. All section on the street facade were built of yellow bricks and on the inner facade combined with white glazed facing bricks.

The foundation stands on a solid, evenly grained alluvial sand basis. The deepest point -5.5 m of the building is the earthquake observatory under the stairway. In the cellar of the rear wing the rooms of the low-pressure steam central heating were placed, designed for 31,000 cubic metre of air. The coal storage, the locksmith workshop and the engine-house of the lift were also situated here.

In the basement were the flats of the personnel (door keeper, mechanic, laboratory assistant, house-keeper and servant), laboratories the grinder, printer, workshops, stores and the laundry. A door leads from the street wing to the inner yard and in front of it the doorway of the cross-wing leads to the backyard.

We get to the ground floor vestibule through some elliptic steps of the main entrance and the wind-break, from there a coloured, grey marble stairway leads to the rooms of the directorate, to the laboratories and storage rooms of the North (side) wing. In the West (the rear) one were the laboratories of

Az előcsarnok szélfogója, 1984

Wind-break in the vestibule, 1984

Az előcsarnok, 1984
The vestibule, 1984

A csillár-stukkó részlete, 1984

Detail of the chandelier-stucco, 1984

Ablakrészlet, 1984

Detail of a window, 1984

a múzeum kiállító termei foglalták el, amelynek mahagóni berendezését szintén Lechner tervezte. A hátsó szárny középrijében volt a fotóműterem, felette kis tetőterasz, amelyre csigalépcső vezet.

A Földtani Intézet átadásával a közvélemény hangja, amely az Iparművészeti Múzeum elkészültekor megnyilvánult, ismét felerősödött, de már nem kavart akkora vihart, mint az Üllői úti palota esetében. Még az anonim írások is igyekeztek a tények tárgyilagos ismertetésére szorítkozni (12).

1914-ben meghalt Lechner Ödön, s bár voltak követői, néhány év alatt elsorvadtak a magyar stílus kialakítására irányuló törekvések. „Divatba jött” és mindent elsőpró erővel hódított teret az építészetben a neobarokk. Mire időszerűvé vált az épület második ütemének a felépítése, addigra már senki sem emlékezett arra, hogy Lechner annak idején ezt a problémát már megoldotta. Vagy ha igen, talán ki sem merte mondani.

Pedig a bővítés egyre halaszthatatlannabbá vált. 1935-ben az épületet először csak egy földszintes raktárral toldották meg, mely nyaktaggal illeszkedett a déli szárny folyosójához. Ugyanekkor készült a fölépcsőház feletti rajzterem is, amely miatt három egyeneszáródású ablakot vágtak a fölépcsőházi tető térdfalába (13). A tetőtérbeépítés alkalmazkodott az udvari architektúrához, a toldalék viszont sajnos egyáltalán nem.

1942-re elkerülhetetlenné vált az intézet kibővítése, amelynek tervezését Uy Károly

the department of agrogeology, in the South wing were those of the geologists.

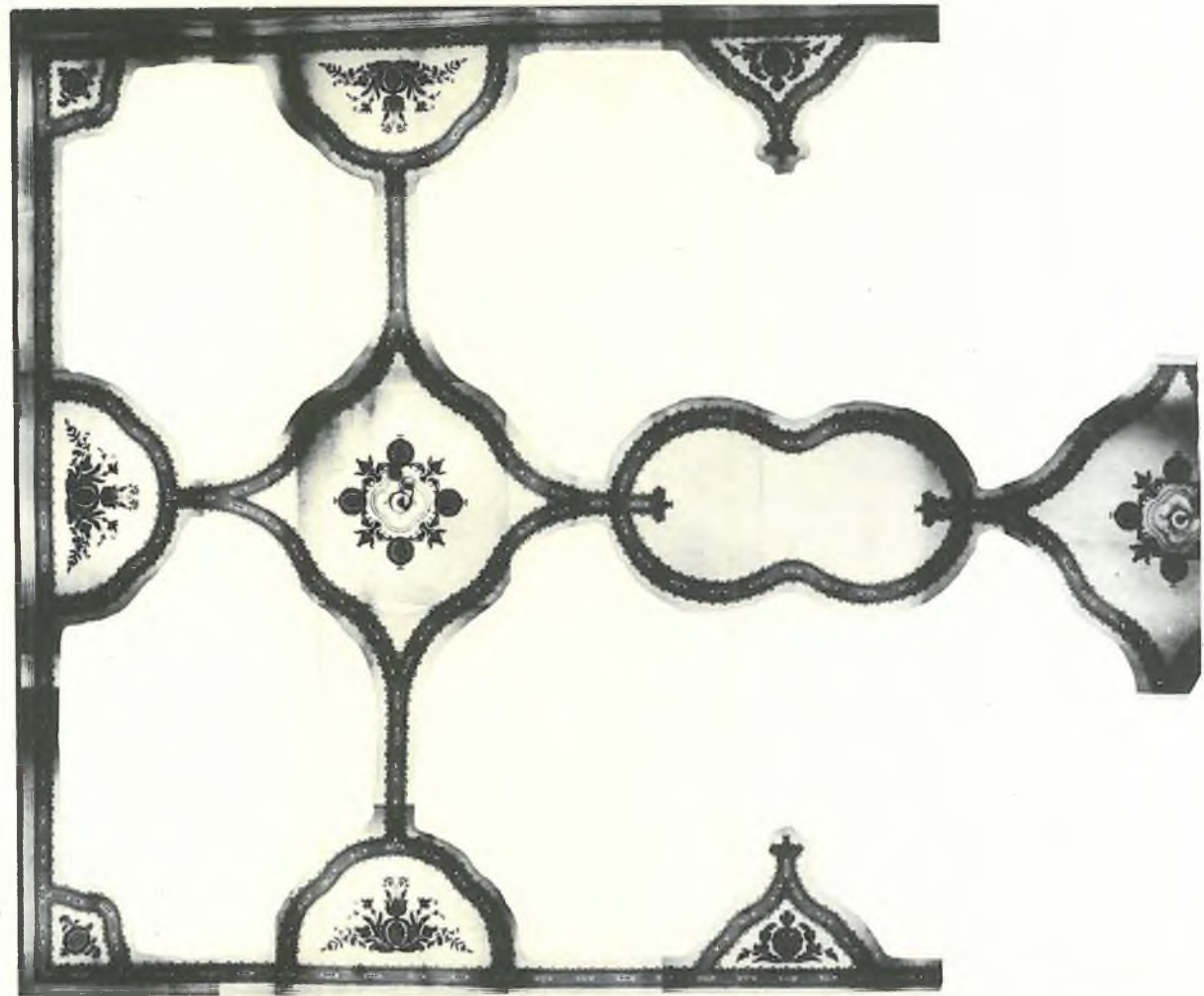
On the first floor in the centerpiece a library was housed, at that time with 16,000 books and 4,000 maps. A lecture hall, reading rooms and a wardrobe were adjoined. The research rooms of the geologists were in the side wings and in the rear wing was the flat of the geologist supervisor.

The 1,470 square metres of the second floor were occupied by the exhibition halls of the museum. Here the mahogany furnishing was also designed by Lechner. In the centerpiece of the rear wing was and still is the photographic laboratory, above it a small roof terrace, accessible by a spiral stairway.

On the inauguration of the Geological Institute and Museum the public gave voice to its opinion, just as it had on completion of the Museum of Applied Arts. This time it did not cause that strong an uproar, as it did in the case of the palace on Üllői-Street. Even the anonymous articles tried to confine themselves to giving objective information.

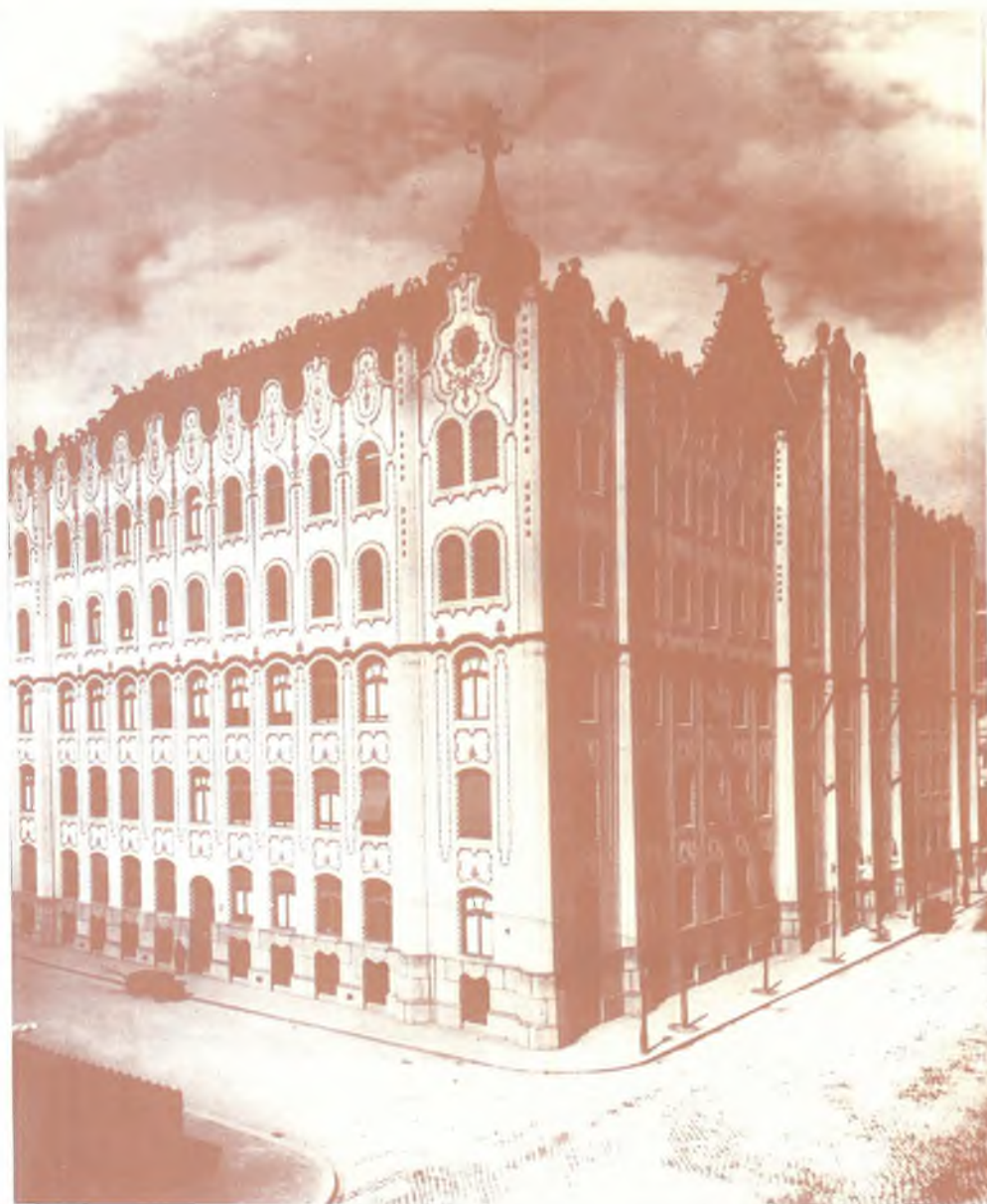
Ödön Lechner died in 1914. And though he did have followers, his attempt to develop a "Hungarian style" wasted away after a few years. Neobaroque was the style that became fashionable and was winning space in architecture with a great speed. By the time the construction of the extension became imminent, no one remembered that Lechner had provided a design for this also. Or if some had remembered they feared to say so.

The extension could not be delayed any longer. In 1935 the building was first extended by a one-storey storage room, con-

A második emeleti díszterem elpusztult mennyezeti festése

The destroyed ceiling decoration of the ceremonial hall on the second floor

A Hold utcai egykori Postatakarékpénztár
(ma Magyar Nemzeti Bank), 1902

The former Post Office Savings Bank
in Hold-Street, 1902
(today : Hungarian National Bank)

építésre bízták. Új a raktár-toldalék elbontásával, a déli szárny folyosójához csatlakozó egyemeletes épületet rajzolt, a két világháború közötti korszakot jellemző puritán architektúrával (14). S bár a következő évben módosította terveit, az alapkoncepción semmit sem változtatott (15). Ilymódon ennek a teljesen idegen modorú épületnek a megvalósulását semmi sem akadályozta meg.

A második világháborúban az épület sértetlen maradt. Később is az elhasználódáson túl csak a belső berendezés mozgatható tárgyai szenvedtek kárt. Ezt az időszertlenné vált múzeumi funkció megszüntetése okozta az 1950-es években. Lechner mahagóniból készült tárlóira többé nem volt szükség. A gyűjteményt összecsomagolták, a tárlókat eltávolították.

1959-ben helynyerés céljából a belső udvart akarták befedni, de ehhez a műemléki hatóság nem járult hozzá (16). 1963-ban a toldaléképületre akartak második emeletet építeni, amelyet a Felügyelőség elvileg nem kifogásolt. Mivel azonban a kerámia elemek a főépületen sok helyen meglazultak, időszertűvé vált a teljes felújítás is. Az intézet fennállásának közelgő centenáriuma jó alkalom volt mindehhez. A helyreállítás tervezését a Városépítési Tudományos Tervező Intézet végezte, határidejét 1967. június 30-ra tűzték ki (17).

Közben 1964 tavaszán a könyvtár átalakításának terveit a Műemlékfelügyelőség elvetette, csak a fotólabor átépítését hagyta jóvá (18). Mégis mindkettő elkészült. A

nected by a necking to the corridor of the South wing. At the same time the drawing room above the central stairway was completed. For this reason three square-ended windows were cut into the dado of the main stairway. The development of the loft did follow the architecture of the facades, but the yard extension, unfortunately, did not.

By 1942 the extension of the institute became inevitable and Károly Uy, architect was commissioned for the planning. Uy took down the storage room extension. He added a one-storey building connected to the corridor of the South wing. These plans carried the marks of the puritan architecture, characteristic in the period between the two world wars. He changed his plans the following year but his basic concept remained the same.

The main building remained untouched in the second world war. However later all the furnishings were removed. This happened in the 1950s when its function as a museum was no longer seen as appropriate. The mahogany vitrines of Lechner were not needed any longer. The collection was packed up, the vitrines removed. In 1959 in order to gain more space a proposal was made to cover the inner yard. This, however, did not meet with the approval of the Institution for the Protection of Historic Buildings. In 1963 there was a plan to build a second floor onto the extension-building, which was not rejected in principle by the Supervisory-office. However several of the ceramic elements loosened up on the main building and so a total renovation became rather urgent. The approaching centenary of the establish-

teljes felújítás során korszerűsítették a központi fűtést, és kicserélték a főbejárat előtti elliptikus lépcsőt, a bejárat két oldalán lévő lámpákat, a belső világítótesteket. Újrakészítették a tető csúcsán a földgömböt vörösrézről. A főhomlokzati címer visszaállítását azonban a hatóság nem tartotta indokoltnak, enélkül újították fel 1967-ben a külső homlokzatot. Egy évvel később a Szabó József köz felőli kerítés kiegészítésére került sor, nyersbeton lábazattal. 1968-ban a tetőre vezető csigalépcső tervezett elbontását a Felügyelőség szerencsére megakadályozta.

A teljes felújítás 1968 őszére fejeződött be, de a hátsó udvari toldaléképület emeletráépítése elmaradt. Ez a probléma ismételtén 1978-ban merült fel. Egyidejűleg újabb, elsősorban jobb helykihasználást célzó belső átalakításokra is szükség volt. Utóbbit az egykori múzeumi terek szintmegosztásával oldották meg a déli, és részben a hátsó szárnyon (19).

A toldaléképület emeletráépítésének terve a Budapesti Műszaki Egyetemen készült el 1981-ben. A megoldást öt alternatíva közül választották ki, amelyet még 1978-ban szintén a Múzeum tervezői készítettek (20). A terv kiviteli változata 1983-ban kelt, s ennek alapján a beruházás 1988-ra megvalósult. Lechner bővítési koncepcióját sajnos ezúttal sem vette figyelembe senki. Nem is történhetett másképp, hiszen az építészettörténeti kutatási megbízást e sorok írója több, mint egy évvel a kiviteli tervek engedélyezése után kapta meg. Csak 1984-ben kerültek elő

ment of the Institute also offered a perfect opportunity. The plans for the restoration were to be prepared for 30 June 1967. Mean while in the spring of 1964, the Historic Building Supervisory-office rejected plans for the division in height of the library and approved only the reconstruction of the photographic laboratory. Even so, both were carried out. In the course of the complete renovation the central heating was modernised and the elliptic stairs at the main entrance replaced, as well as the lights on both sides of the entrance and the luminators inside. The globe placed on the peak of the roof which decorates the exterior, was remade of copper. The authorities did not however consider it necessary to restore the country arms on the main facade, so the street facade was renovated in 1967 without that. One year later they extended the fence on the North side with the Szabó József-Passage with a concrete base. In 1968 the Supervisory-office fortunately prevented the planned removal of the spiral staircase which leads to the roof.

The renovation was completed in 1968 but did not include a second floor on the extension-building in the back-yard. This issue was raised again in 1978. At the same time further changes became necessary, mainly in order to better utilise the space. This problem was solved with dividing the former museum halls into levels.

The plans for the second floor on the extension-building were prepared at the Budapest Technical University in 1981. They selected the final solution from five plans which had been prepared in 1978. The execution-drawings carry the date

Lechner pályázati tervei a bővítési javaslat két változatával. Akkor már folyt az új épület alapozása.

Értékelés

A Földtani Intézet épülete a csúcsra jutás előtti utolsó lépés Lechner építészetében. Amit ezen az épületen sikerült megfogalmaznia, az szervesen illeszkedik az előzmény Iparművészeti Múzeum és a főmű Postatakarékpénztár közötti fejlődés vonalába. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása csak az említett épületek történetének részletes kutatása által vált lehetővé.

Ha a három épületet egymás mellé tennénk (fotóikkal meg is tehetjük), még a laikus előtt is feltűnik, hogy az Iparművészeti Múzeum buja díszítésű mozgalmas tömege és a Postatakarékpénztár letisztult egyszerűsége között a Földtani Intézet épületén mennyire szembeötlő a kettő közötti átmenet. Nemcsak díszítettsége, de tömegformáinak tagoltsága is egyszerűbb, mint az elsősorban múzeumi funkciót betöltő Iparművészeti Múzeum, illetve hangsulyzottabb, mint az alapvetően irodaházat magába foglaló Takarékpénztár esetében. Ez természetes, hisz a Stefánia úti épület egyidejűleg múzeum és irodaház.

Ez a tény a külső tömegek tagolásától a belső térkapcsolatokig, a választott tartószerkezettől a hozzárendelt ornamentiká-

1983 and the work was finished in 1988. The extension concept of Lechner went, unfortunately again unnoticed. It could not have happened otherwise, as the author of these pages received the commission for the architecture-historical research one year after the approval of these plans. The original plans of Lechner with the two versions for the extension prepared for the competition were only found in 1984. By then the work on the foundation had already started.

Valuation

For Lechner the building of the Geological Institute was the final step before reaching the peak of his architectural development in creating a characteristically "Hungarian style". The formulation he achieved with this building is an organic part of the development between the Museum of Applied Arts and the peak: the Postal Savings Bank. The revelation of these connections was only possible through the careful and detailed research on the history of the above mentioned buildings.

If we could put the three buildings next to each other as we can with their photographs, it will be obvious even to the non-expert that the Geological Institute and Museum forms the transition between the lavishly ornated vivacious mass of the Museum of Applied Arts and the clear simplicity of the Postal Savings Bank. Not only the decoration, but also the articulation of its forms is simpler than that of the Museum of Applied Arts, which fulfills the function of a museum and is more accentuated than that on the Postal Savings

ig, a városképben betöltött szereptől az eszmei tartalom kifejezéséig maradéktalan építészeti megfogalmazást nyert.

A tömegtagolásban a figyelmet felkeltő és a látogatók vonzását megkövetelő múzeumi funkció tette szükségessé a közösségi terek (előcsarnok, könyvtár, tanácsterem) egymás fölötti csoportosítását, melynek hasábját a hatalmas, mázas kerámia héjalású sátozott koronázza. Ennek földgömbbel díszített csúcsa a város távolabbi pontjairól is jelzi: ide a geológiával kapcsolatos látóvonalok miatt érdemes eljönni. Ha az érdeklődő ennyit már érzékelt, a homlokzat elé érve részletesebb információk birtokába juthat. A külső festői díszítése és a manzárdszinttel is megtoldott „bástyák” által közrefogott középrizalit el nem szalasztható belső térélményt ígér. A kapun túljutva valóban különleges térsor ragadja magával a látogatót. A hármastagolású, fa-üveg fallal lezárt szelfogó maratott ornamentikájú üvegezése mögött felsejlik a három boltszakaszos, „kereszttház”, félköríves lépcsőházzal lezárt térsor, mely a második emeleti kiállítási termek felé terelte a nézőt.

A funkció homlokzati kivetülése is félreérthetetlen: a hátsó, illetve oldalszárnyakban a földszinti és első emeleti folyosókra fűzött irodák ablakait az utcai homlokzatokon függőleges téglaszegély fogja össze, míg a második emeletet betöltő múzeumi térre a hatalmas, hármastagolású ablakok vállpárkánnyal is egybefűzött sor utal.

Mindehhez a választott szerkezet: a fő-

Bank which houses offices. The appearance is also justified by its function: the building on Stefánia-Street operates both as a museum and as an office building.

This fact is perfectly conveyed by the division of the exterior masses and the spatial composition of the interior, by the applied support structure and its ornaments, by the function the building fulfills in the cityscape and by the expression of the function: museum, the building is carrying.

In articulating masses the museum function demands that attention be raised and visitors invited, thus the common rooms (vestibule, library, meeting room) were placed above one another in the centerpiece. The block of these rooms is crowned by the large tent of a roof, covered by glazed ceramics. The globe on the top of the roof, visible from far away conveys the idea that this is a place worth visiting for geology-related issues. Once a visitor perceives that, he will receive more information when standing in front of the facade. The marvellous decoration of the exterior and the block of centerpiece, flanked by "bastions" which are extended by an attic level, promises an interior, not to be missed. Entering through the port a very special system of spaces attracts the visitor. The glass-wood wind-break is divided in three. Its glazing has etched ornaments. Behind this wall a three-vault covered space with a cross-house appears, leading the visitor up to the second floor, towards the exhibition rooms. This space-series is closed by an apsis like stairway.

The reflection of function is also very clear on the facades: the office windows

Az Iparművészeti Múzeum főhomlokzata

The main facade of the Museum of Applied Arts

homlokzati középrizalit előreugró tömbjén harántfalas, az előcsarnokban 8 métert áthidaló, konzolosan alátámasztott szegecselt tartókkal. E tartók az előcsarnok terét három „boltszakaszra” osztják. Felépítésüknek a hagyományos, falazott kivitteltől eltérő módjára Lechner a hozzájuk rendelt ornamentika eszközeivel utalt. Ezért a tartók stukkóborítását hullámosra formálta, a bélietben szegecsre emlékeztető tagolással. A hevedereket tartó oszlopok törzsén a kannelúrák díszítése szintén szegecsket jelez. Az oszlopok „cseppköves” fejszéi az épület rendeltetésére utalnak. A mennyezetről, a boltszakaszok stukkó rozettáinak közepéről sztalaktitszerű képződményen függ a csillár. A 8 méteres fesztávhoz tehát ugyanolyan könnyedséggel tudta a mester illeszteni a szélfogó háromosztatú hullámváz íveit, mint a fölépcsőház szemközt feltáruuló két karját. A belső festés igazodik a belső tér tagolásának elemeihez (hevederek, ívek, oszlopok), hurkos-farkasfogas szegélyének formája összecseng a külső tömegtagolás (gúlatetők) gerincleinek Zsolnay kerámiából készült „eldolgozásával”.

A térsor dinamikája a fölépcsőház felé sodor. Az első emeleti előcsarnokból a könyvtárnak egykor a főhomlokzati középrizalit „bástyák” közötti négy ablakát magába foglaló tere nyílt. Nemcsak a földszinti előcsarnok szélességében tehát, hanem kétoldalt „mellékhatásként” hozzacsatolt térbővülésekkel, amelyeket csupán egy-egy oszloppár választ el a „főhajótól”. E fölött a második emeleten a teljes középrizalittal kitöltött tanácsterem tárul fel

are attached vertically with brick-frame, while the museum on the second floor is indicated by huge, three-part windows, connected by a border at the springing line.

The structure chosen for this: the center-piece has transverse walls and the vaults of the vestibule spanning 8 metres are supported by riveted consoles, beams and pillars. Three riveted steel arch-bends divide the vestibule into three vault-segments. Lechner marked the untraditional steel structure by ornaments adding. This is why he formed “waves” with rivet-type ornaments on the inside of the arch-bends stucco cover, and “rivets” in the fluted columns that are supporting them. The “stalactite”-like segments of the capitals refer to the function of the building. From the ceiling, in the middle of the stucco rosetta of the vaults, the chandelier hangs on a stalactite-like supports. The master was able to attach the “waves” of the wind-break and the arch-bends as well as the two arms of the main stairway to the 8 metres span of the vestibule which appear in front of us. The decoration of the interior follows the elements of the inner divisions: arch-bends, pillars, vaults. The zig-zag frame of the wall sections is in harmony with the Zsolnay-ceramic rims on the exterior forms of the roofs.

The dynamism of the spatial composition draws one towards the main stairway. From the hall on the first floor the library room opened, including the four windows between the “bastions” of the main facade centerpiece. Not only in the width of the ground floor vestibule, but taking also the extensions on both sides, attached like

úgy, hogy a „bástyák” tere hatalmas, hármas ívezettel kapcsolódik a központi térhez.

Az egymás feletti terek hasonló felépítésével már az Iparművészeti Múzeum középrizalitján is találkozhattunk. Ott az acélszerkezet alkalmazása tette lehetővé azt, hogy egymás fölé egyre nagyobb belső terek épüljenek. A lábakon álló földszinti nyitott előcsarnokra az első emeleti díszterem két oldalt kibővített, rozsaablakkal megvilágított enteriőrje, majd efölé a második emeleti kupolaterem két szintet betöltő, óriási hármas ablakkal kiemelt, teljesen légiessé formált tere került. Ehhez képest az udvari és oldalszárnyak folyosóra fűzött helyiségei alárendeltebb szerepet töltenek.

A Postatakarékpénztár egyetlen kimonodottan közösségi helyisége a pénztár csarnok, az udvar beépítésével jött létre, így az utcai homlokzatokon csak a folyosóról nyíló irodák sora jelenik meg. Erre, és a fődémszerkezet által lehetővé tett viszonylagos flexibilitásra utal a Postatakarékpénztár homlokzatának függönyfalszerű, síkban tartott kezelése, mely valószínűleg első sorban ezért és nem csupán a szűk utca miatt készült ilyenre. A fejlődés irányának zseniális megérzése ez, csakúgy, mint a „madaraknak tervezett” mesebeli tetők. Mintha csak előre látta volna Lechner, hogy díszes tetőidomaira pár emberöltő múlva már az emberek fognak rálátni. Ezért volt érdemes annyi energiát fordítani a legkisebb részlet megoldására is,

side-aisles, divided from the "nave" by only one couple of pillars on each side. Above this room on the second floor the meeting room opens, occupying the whole of the centerpiece so that the room of the "bastions" connects into the central space by means of a triple vault.

The similar structure of rooms above one another has already been seen in the centerpiece of the Museum of Applied Arts. In the case of this the steel structure would allow the size of the rooms, placed on top of one another, to increase. The open vestibule on the ground floor is followed by the ceremonial hall on the first floor extended on both sides and lit by rosetta window, and on the second floor the room under the dome occupies two levels, thus giving this room an ethereal feeling. The rooms attached to the corridors of the wings side reflect a more subordinate role.

The only really common room of the Postal Savings Bank is the counter-section which was established by building up the yard. As a result a line of offices occupy the street-facades. The solution the architect applied to the facades on the bank was a level "curtain wall" which reflects the aforementioned structure and a relative flexibility that is allowed by the steel-beam structure. The reasoning for this choice must have been thus, rather than just the narrow street alone. This shows an ingenious sense of seeing development trends, just as when he designed the roofs for the "birds". As if Lechner saw that a few generations later, people will see the patterns on his roofs from above. It was worth spending more energy to find solutions such as these for even the

melyből a kortársak többsége csak a késlekedő tervezést vette észre.

Az Iparművészeti Múzeum, a Földtani Intézet és a Postatakarékpénztár épülete rendkívüli fontosságú Lechner művészetének megértésében. A bennük testet öltött szellemi érték a magyar építészet színvonalát jelzi a századfordulón, melyet az egyetemes európai kultúra méltatói is (pl. N. Pevsner) büszkén éreznek és vallanak a saját Európájukhoz tartozónak.

Budapest, 1993.

Nemes Márta

smallest problem. His critics saw only that the plans were delayed.

The Museum of Applied Arts, the Geological Institute and the Postal Savings Bank are the key elements in learning about Lechner's architecture. The intellectual values represented in these buildings show the quality of Hungarian architecture at the turn-of-the-century which is considered and proudly acknowledged as part of a European heritage by critics (e.g. N. Pevsner) in this field.

Budapest, 1993.

Martha Nemes

JEGYZETEK

1. Dr. Kismarty-Lechner Jenő: Budapest építőművészeti topográfiája, Bp. 1917 (kézirat).
2. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), Térképtár PT 85. E térképre utólag vezették rá az egyesítés utáni rendezés egységesen kialakított telekszámait. Ezen az új lóversenytér Aréna út, Csömöri út, Verseny és Cserei utca közötti, a Földtani Intézet későbbi telkét is magába foglaló része, a 2806 számot viseli. L.d. még Budapest főváros dunabalparti (volt pesti) részén megállapított új és régi helyrajzi és házszámok mutatókönyve, Bp. 1879. p. 165.
3. 1895-ben a Földtani Intézet leendő telke 2806/19 helyrajzi számon azonosítható. (BFL, Térképtár: Bp. átt. 10.)
4. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1896. évi közgyűlési jegyzőkönyve, p. 92.
5. Fővárosi Közlöny 1896. április 10. p. 4.
6. BFL, Térképtár: Bp. átt. 16. 157 szelvény.
7. Tervbírálati jegyzőkönyv a Földtani Intézet Stefánia úton építendő színházának pályázatáról, Építő Ipar 1897. p 21—23, 27—29, 35—36. Itt közöljük azokat az adatokat, amelyek hozzáegíthetnek az azonosításukhoz, amennyiben valamely gyűjteményben lappangnának:
- I. „A Tudomány” jelige (9 rajz + műleírás) szerzője a megadott telket teljes szélességében beépítette. Ablakot nyitott a szomszédos telek felé, nem számolva azzal, hogy majdan az is beépül. Ezért e munkát a versenyből kizárták.
- II. „3000” jelige (6 rajz, műleírással, költségvetéssel) tevein alaprajzi elrendezés elhibázott, mert a főbejárat elé kedvezőtlenül állított házikon keresztül egyenesen a kiállítóterbe lehet jutni. A helyiségek csoportosítása szerencsétlen, mert a Szabó József köz felőli oldalszárnny csak egy emeletes, a másik két udvari szárny belső traktusán minden szint kettőbe van osztva. Ezek a belmagasság 4 méter körül van, ami 8,40-re adódik a kiállító terekben. Ez sok. A múzeumi termek nem összefüggőek és egyetlen lépcsőház az egész épületben viszont kevés.
- III.-mas jelige a jegyzőkönyvből — ismeretlen okok miatt — hiányzik.
- IV. „Epour simuove” jelige (8 rajz műleírással, költségvetéssel) szerzője 70 cm-rel túllépte a megengedett épülethésséget. Az épület helyiségeinek elrendezése egyszerű, de nem elég művészi. Architektúrája nagyon sajátos, a torony-felépítmények kivitelezése körülményes.
- V. „Igazság” jelige (8 rajz jelmagyarázattal, költségvetéssel) szerzője 57 m széles, négyszögletes, körülpített udvaros épületet tervezett, fedett udvarral, 11 m-es traktusmélységekkel. Az udvar lefedése miatt a folyosók sötétek és levegőtlenek, a menetmélység túlméretezett. A főlépcsőt a hátsó traktusba helyezte a tervező, az előcsarnokból két, alárendelt lépcsőt indít, amelyeket azonban főlépcsőként fog-nak használni. A bővítési koncepció jó, a homlokzat megoldása szép, az alternatív homlokzatterv még szebb, az udvar lefedés vasszerkezete kifogásolható a négy sarokpillér túlméretezett távolsága miatt.
- VI. „Lapidáris” jelige (3 rajz, műleírás, költségvetés) tervezője a végleges épületet két, köralakú udvar köré szervezte, aminek következményeként a rosszul megvilágított és kihasználható zugok tömege keletkezett. Az udvarok közötti épületszárnny 18 m mélységű, helyiségei tehát sötétek. A festőien kialakított főlépcső a földszinti és első emeleti oszlopcsarnokba is betekintést enged, de a lépcsőkarok túlságosan rövidek, a lépcső tehát túl meredek lesz. A romantikus architektúrájú homlokza-ton megjeleníti az előcsarnokot, ami dicséretes.
- VII. „Két vörös kör” jelige (9 rajz műleírással, költségvetéssel) szerzője 60 m széles, szélteben három udvarral „aprított” épületet tervezett. Az előcsarnok fedett udvarba vezet, amelyen áthaladva jutunk a főlépcsőhöz. Az udvar elszigetelten áll, mert körülötte a folyosók csak a mellékhelyiségekbe vezetnek. A szélső udvarok túl keskenyek (6,3 m). A főlépcső mögötti traktus túl mély, rosszul megvilágított. A kémiai laboratórium 400 m²-nyi területének csak egy része helyezhető a pincészinthez. Itt mindössze 93,44 m² került a földszintre. A könyvtár és az olvasóterem megvilágítása nem kielégítő. A végleges kiépítés után öt belső udvar lesz, de ami ennél rosszabb az az, hogy ezáltal a jelenlegi ki-

állító helyiségek egy része folyosóvá válik majd. A homlokzatterv és a távlati kép ritka rajzkészségről tanúskodik.

VIII. „Gaea Mater” jelige (8 rajz műleírással, költségvetéssel) szerzője a telek méreteinek felhordásakor tévedett: 67,3 méter helyett csak 58 m szélesre rajzolta. Így az épülete csak 48 m széles lehetett, ami túl keskeny traktusmélységet (5,5—5,8 m) és szűk udvarokat eredményezett. A főlépcsőt két, egyenként 5 m széles felülvilágító udvar fogja közre. A gyűjteményeket a földszintre helyezte, az épület kibővítésekor a közlekedés a kiállító téren keresztül történne, ami megengedhetetlen. Homlokzatterv heterogén képet nyújt.

IX. „Geológia” jelige (9 rajz, műleírás, költségvetés) tervezője a telek méretét szintén hibásan rajzolta meg 70 m szélesre, ami 2,7 m-rel nagyobb a valóságosnál. Így az épület szélessége a két rizalittal együtt 67 m lett. A helyiségek elrendezése világos, de nem monumentális, a lépcsőházak kisszerűek, az emeleteken szűk folyosóra vezetnek. A múzeumi kiállító termek egy részét az udvarra tájolta. A pinceablakok túl kicsik. A főhomlokzat megoldása csinos, de a földszinti előadóterem ablakai szintén alulméretezettek.

X. A „Természet” jeligéjű (9 rajz + műleírás és költségvetés) terven a helyiségek beosztása világos. Tágas előcsarnok vezet a főlépcsőházra, kár, hogy mindig ide kell visszajutni a gyűjtemények látogatásakor. A kiállító tereket túlságosan szétszórta, minden szintre juttatott belőlük. Az igazgatói irodához nem tervezett irattartást, a gondnok lakása túlságosan kicsi. Az egész terv kissé puritán, főleg az oldalhómlakzatok megoldása száraz. A Szabó József köz felé eső homlokzaton a rizalit indokolatlansága miatt a kiállító termek megvilágításán esett csorba. Az épület majdani bővítésének megoldása viszont nagyon jól sikerült.

XI. „Ember tervez” jelige (7 rajz műleírással, költségvetéssel) tervezőjének 57 méter széles épületén tágas, nagy előcsarnokból nyílik a főlépcsőház. A gyűjteményeket az első emeletre, 10 m széles épületszárnnyba helyezte. A tárgyak megvilágítása így elégtelen. A túlméretezett traktusmélység a következménye, hogy a geológusok kézi gyűjteményeit a második emeleten a kutatótermek bejáratánál helyezte el, azok mintegy előszobául szolgálnak. Elhibázott koncepció, mert természetes fényre itt is szükség van. A gondnoki lakás előszobája előnytelen, kamrája levegőtlen. Sötét a kézinyomda és a közetcsiszoló helyiség is. Épületszerkezeti költségesek az épület megjelenése viszont művészi.

XII. „Petrus” jelige (11 rajz + műleírás és költségvetés) szerzője 25 m széles épületet tervezett négyzetes belső udvarral. A múzeum termeit az első és második emeletre helyezte, ahová tágas előcsarnokból kétféle ágaról, monumentális lépcsőn keresztül juthatunk. A lépcső ilyen megoldása kedvezőbb, mintha egyetlen pontra vezetne. Az első emeletről az oldalszárnnyban elhelyezett lépcsőházak vezetnek tovább. A hátsó keresztcszárnnyban is van még egy „ügyesen elhelyezett lépcső, amely a gyűjtemények közötti kapcsolatot szolgálja. Kicsi viszont a gondnoki lakás és hiányzik egy 32 m²-es preparáló szoba. A gyűjteményi teret 29 m²-rel „rövidítette meg”. Hiba, hogy a laboratóriumok túlnyomó része a pincébe került. Az első emeleti előadóterem megvilágítása elégtelen. Bővítés esetén a régi és új részek összekapcsolása által a gondnok lakása hasznavehetetlenné válna, egyébként is csak a pince és földszint ad lehetőséget a közvetlen kapcsolat megteremtésére.

XIII. A „Glóbus” jeligéjű (8 rajz + egy távlati kép üvegezett keretben, műleírás, költségvetés) terven az épület szélessége 57 m, a két rizalittal 60 m. Épülete csak egy emeletes, a pincébe kívülről közvetlen bejárat vezet. A 4,6 m-es belmagasságú földszinti kiállító terekben a gyűjtemények elhelyezése monumentális. A belépőt az előcsarnokban a főlépcső sikerült perspektívája fogadja. A pincében a kémiai laboratórium és a segédhivatal nincs kapcsolatban egymással, de ez orvosolható, ha a laboráns lakását a laboratóriummal felcseréli. A főtisztviselői lakás a földszinten csak háromszobás. A Stefánia úti szárnyba az emeleten, a gyűjtemények elé reprezentatív előcsarnokot tervezett, amely azonban nem érvényesül kellően a három ágú lépcső felől. Az épület architektúrája monumentális: a pince és földszint alépítményként összefogott, rajta egyetlen domináló emelet. Költségbecslése szerint négyzetméterenként 30 forinttal olcsóbb a többi tervnél, kivitele összesen 400.000 Ft-ba kerülne. Négytornyos kupolás felépítésének hibája, hogy bővítés esetén az első emeleten nincs lehetőség az összekapcsolásra.

XIV. „Versenyezve haladunk” jelige (10 rajz műleírással, költségvetéssel) szerzőjének terven az épület szélessége szintén 57 méter a rizalitokkal együtt. Alaprajza első pillantásra megkapó. Tágas előcsarnok a főlépcsőre vezet, amelynek egyik karja egyenesen az udvari keresztcszárnny emeletére visz,

A másik lépcsőkar az utcai szárnyhoz visszafelé tart. A gondnoki lakásnak külön bejárata van az épület északkeleti sarkán. A helyiségek jó megvilágításúak, de a Stefánia út felől a folyosóról nyíló szobák kevés fényt kapnak. Jól átgondolt koncepció, de a homlokzatok bemutatására nem fordított elegendő gondot. Színes tégladíszítést alkalmaz, de hatásukat a homlokzatterven meg sem kísérli bemutatni. Választott motívumai nagyon érdekesek, noha a laikus számára nem biztos, hogy érhetőek. A bővítésre két alternatívát mutat be. A félkör alakú kiegészítés határozottan csinos, a szabálytalan négyszögű lehet, hogy túlságosan sok. A terv erőssége, hogy bővítés esetén a főépület érintetlenül maradhat. Az új részbe már új lépcső sem kell. A trapéz formájú bővítés tervén a szerző a főlépcsőt egyszerűbb formában tünteti fel, mint kevésbé költséges lehetőséget. Pedig nagyon előnyös az épület két pontjáról nyíló lépcsőház, másrészt magával ragadó az előcsarnokból feltáruló lépcsőrendszer perspektívája. A beépített terület 2.642 négyzetméter, amely 150 forintos négyzetméterárral 396.000.- Ft összköltséget jelent.

Ez volt tehát a bíráló bizottság véleménye a beérkezett pályaművekről.

8. Nemes Márta: A Kőbányai Templom története, *Ars Hungarica* 1980/1. p. 135—147 és uő: Lechner Ödön Iparművészeti Múzeuma, *Tanulmányok Budapest Múltjából* XXIV. Bp. 1991 p. 65—114.

9. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának hivatalos jelentése az 1897. évi működéséről, Bp. 1898. p. 67.

10. Fővárosi Önkormányzat, Ingatlanrendezési Iroda Tervtára: 32827 helyrajzi szám szerinti tervcsomó (a továbbiakban Tervtár), 21891/899 iktató számon, a használatbavételi engedéllyel együtt.

11. Böckh János—Szontagh Tamás: *A Magyar Királyi Földtani Intézet*, Bp. 1900. I—VIII. tábla.

12. Pl. a Vasárnapi Ujság 1990-ben megjelent cikke, p. 326.

13. Tervtár: 318855/935 ikt. sz.

14. Uo., 332968/942 ikt.sz.

15. Uo., 319183/943 ikt. sz.

16. Fővárosi Önkormányzat, Főpolgármesteri Hivatal, Települési Értékvédelmi Ügyosztály (volt Budapesti Műemlékfelügyelőség) irattára, cím szerint 1. doboz

17. Uo.

18. Uo.

19. Tervező Rubik Ernő 1979/80.

20. Mint 16. jegyzet, 2 doboz.

Felelős kiadó: Dr. Gaál Gábor igazgató

HU ISBN 963 671 159 3

Készült a MÁFI nyomdájában

Felelős vezető: Münnich Dénes

Ívterjedelem: 3,6 (A/5) ív. Példányszám 4000. Munkaszám: 127/93

